

Chr. Dalsgaards maleri »Fiskerens lille barn er sygt« beskriver et almuemiljø, hvor den moderne lægevidenskab har fortrængt ældre tiders folkemedicin.

del, planten anvendes ofte ved fremstilling af mavebitre og likør (16).

Korbendiktpulver nævnes blandt midler for hestens nældefeber og gulsot; gives svin, der æder gift (17), syge får skal have dekokt af korbendikt, strandmalurt og humle, bundter af korbendikt ophænges i fårestien (1833; 18).

»Vild salvie« og korbendikt hængt i øltønden gør øllet velsmagende (1600-t; 19).

LITTERATUR: (1) 15 66; (2) 841 1577,102; (3) 177 1,1926,206,210; (4) 187 15f; (5) 328f 1,49,202; (6) 488 o 267,293,301; (7) 488 o 241,244; (8) 488 o 237f, 258; (9) 488 o 290; 488i 6.1.76; (10) 186 15; (11) 217 1807,23; 488 o 237 (o.1820); (12) 217 14,22; (13) 488 o 222,230; (14) 488 o 239; 328f 2,55; (15) 488 o 252; 328f 2,54; (16) 480 25; 599b 1,652; (17) 83 71, 121,302; (18) 320b 161; (19) 1004b 83.

Marietidsel, *Silybum marianum*

Kraftig 50–120 cm høj plante med tornet-tandede hvidt marmorerede blade, violette blomster og kurvblade med lange udstående torne.

Hist og her omkring beboede steder forvildet fra tidligere dyrkning som læge- og prydblade, »vokser gerne i køkkenhaver såvel som i andre haver« (1648; 1).

Marietidsel slutningen af 1400-t ff skyldes legendedigtning, se nedenfor; *tidsel* 1533, *hvid tidsel* 1534, *sempertinerkorn* 1532–1772 måske til serpentin, idet man har sammenlignet bladernes (eller frøenes) pletter med et slangeskind, jf. *sempertineurt* 1648–1906; *stor stenbræk* 1534 også til andre planter anvendt mod nyre- og blæresten; *fruetidsel* o. 1700, 1891, *stingkorn* (om frøene) 1770ff, anvendt mod sidesting, *kvindetidsel* 1785, *vild artiskok* 1793, kurvene kan minde om køkkenplantens; *mæketidsel* 1793, 1924, *sølvblad* 1834–1904, *elfenbenstidsel* 1865, *korntidsel* 1867, trykfejl for krontidsel? sml. *Kristi eller Jesu tornekrone* Grumløse SSjælland; *amerikansk tidsel* Holbækegnen 1918 betegner vel det fremmedartede ved planten (2).

Om bladpletternes (og navnets) oprindelse beretter legenden: under flugten til Ægypten gav Marie sit barn die i ørkenen, nogle dråber af hendes mælk faldt på en halvvisse tidsel, der straks

livede op og siden bar de hvide pletter (3); eller: hvor en dråbe mælk faldt på jorden, spirede denne plante frem (Samsø; 4). Tornekronen om den korsfæstede Jesus' hoved var flettet af marietidse (Odsherred; 5); planten kan optræde som ukrudt i haver, men bliver alligevel ofte fredet (6).

LITTERATUR: (1) 697 189; (2) 689 2,598f; 83 226; 107; (3) 398 1821,835; 19 21; (4) 830 2,1884,3 og 3, 1885,14f; (5) 24 37; 253 1953,103; (6) 107 1935 (SSjæll.).

LÆGEMIDLER

Den knuste rod lægges på byld i anus (1533; 1). Henrik Smid 1546ff (2): destilleret vand af planten eller de knuste frø indtaget hermed mod sidesting; samme er god mod gift, pest, hede febre, det destillerede vand som omslag over syg lever.

Simon Paulli 1648, 189: »agtes aldeles ikke på

apotekerne«, men vand destilleret af planten anbefales og berømmes dog ofte mod sygdomme i brystet, lungerne, milten, nyrerne og livmoderen, åbner deres forstoppelse. Frøene indtages i destillatet eller med mandelmælk bruges mod sidebylder og sidesting.

Frøene er anført i farmakopeen 1772. Planten har feberstillende egenskaber og anvendes mod vattersot, for sidesting drikkes de tørre pulveriserede frø i øl (Jylland) (3), i vin eller destilleret vand af planten (o. 1720; 4), indtages dekokt af frøene (5); blev o. 1770 dyrket i midtsjællandske bønderhaver som middel mod sidesting (6). Destilleret vand af planten drikkes for podagra og fødderne gnides dermed (7). Frøene indgik i klog mands universalmiddel (Dronninglund Vendsyssel o. 1840; 8).

Heste med krop eller kværke indgives de pulveriserede frø i eddike (begyndelsen af 1700-t), frøene anvendes mod hestens indvoldsorm og kvægets gulsot (9).

Flugten til Ægypten. Kalkmaleri fra ca. 1350 i Ørslev kirke, Sorø amt.

Frøene bindes med dyvelsdræk og flyerørn på køernes nakke som værn mod forhekselse (slutningen 1700-t; 10). Marietidsel og dens frø indgik i midler mod hekseri og sygdom forvoldt deraf (11).

Efter at tornene er fjernet, skal bladene kunne spises som kål (1806; 3).

LITTERATUR: (1) 703 54b; (2) 841 1577,101b; (3) 398 1806,737; (4) 488 o 192; (5) 830 8,1887,45; 239 1894,8; 24 37; (6) 249 1,1899,162; (7) 488 o 167; (8) 340 97; (9) 83 46,74,176; (10) 83 226; (11) 488i 6.1, 83 og 6.2,441.

Brøndsel, *Bidens*

FLIGET BRØNDSSEL, *Bidens tripartitus*, er meget almindelig ved damme, gadekær, søer, i tørvemoser, grøfter osv., de 15–60 cm høje ofte rødbrune stængler har ved grunden modsatte, 3–5 fligede blade og bærer oprette kurve af gule blomster; de gråbrune frugter hænger med to skråtstillede børster let i tøjlet. NIKKENDE BRØNDSSEL, *Bidens cernuus*, vokser på samme lokaliteter, men er ikke så almindelig, bladene er takkede, kurvene nikkende og de sortbrune frø forsynet med 3–4 børster.

Brøndsel o. 1670ff (1686 brentze), navnets oprindelse er omstridt, måske til brand i betydningen stang, ålelyster, som frugten af fliget brøndsel kan ligne, sekundært knyttet til brønd (voksested) og ældre dansk bryndsel = ildebrand, idet man med planten farvede tøj brandgult (1). De øvrige navne skyldes frøenes stive børster med modhager: *skrædder* 1793, 1821, Himmerland o. 1900, de to børster giver frugten et saks-lignende udseende; *tvetand* 1836,1863, *fork* VJylland o. 1870 og *jerntyv* (=høtyv) Vendsyssel, *støvleknægt* VLolland; *præstelus* vist alm., *biskoplus* NSjælland, *stiknasser* Køng SSjælland og *stubnasser* Lolland (2).

LITTERATUR: (1) 854 18,1951,98–108; 4 25.1,1960, 73–78; 258 1943,145; (2) 689 1,194f.

FARVNING, LÆGEDOM

Brøndsel nævnes 1670 blandt vækster, der farver brandgult (1), med alun farver blomsterne gult, med potaske ildgult (1795; 2), blev o. 1800 anvendt til gulfarvning, således på Bornholm (3). Planten farver rødgult og gyldenbrunt (4). Om efteråret skal fårene have småtskåret brøndsel som værn mod orm og sygdom (1761; 5).

LITTERATUR: (1) 301 50; (2) 576 4,398; (3) 834 1804,37; 398 1806,794; 258 1943,145; (4) 946 13f,15; (5) 696 114.

Hjortetrøst, *Eupatorium cannabinum*

bliver indtil 150 cm høj, har rødbrun stængel og delte blade med lancetformede, dybt takkede flige (som hampens); de talrige små blegrøde kurve er samlet i stor tæt halvskærmformet top. Almindelig på fugtige steder i skove, grøfter, ved søer, bække osv.

Hjortetrøst 1793ff er konstrueret af et ældre navn *hjordtekløver* 1672–1838, der atter skyldes en overlevering om den sårede hjort, se nedenfor. *Leverurt* 1619, anvendt mod leverlidelser, *floksurt* 1648–1838 til svensk flock = skærm. *Kunigundesurt* 1648–1820, uvist hvorfor planten blev sat i forbindelse med St. Kunigunde. *Dron*, *dronurt* o. 1700, 1793, omtydet af tysk dorant, der gælder forskellige trylleplanter (1).

Skal have samme (eller stærkere) lægekræfter

Hjortetrøst. Foto: H. Staun.

